

1.

Ik hou er altijd wel van. Jaaroverzichten. En dit jaar kon ik mijn lol op. We kregen niet alleen jaaroverzichten voorgeschoteld, maar, aangezien we met 2020 een nieuw tiental induiken, ook terugblikken op de laatste tien of zelfs twintig jaar. In kranten en tijdschriften, op tv en radio buitelden analytici over elkaar heen om de afgelopen periode te duiden (en om vooruit te blikken naar het vervolg). Geert Mak schreef een boek over de afgelopen twintig jaar en met de flankerende tv-serie kunnen we bij de VPRO nog weken vooruit. We kijken graag terug. Sterker nog, veel "terugblikkers" stelden vast: we willen ook graag terug. Onze samenleving verandert op zoveel vlakken zo snel: we benen het niet meer bij. Ongerust – of gewoonweg: bang – klampen we ons vast aan tradities in verschillende soorten en maten: van 'onze Joods-christelijke traditie' tot Zwarte Piet of het gebruik om vuurwerk af te schieten met Oud en Nieuw. De één wil terug naar een tijd dat nog niemand Zwarte Piet koppelde aan kolonialisme of racisme. De ander naar een tijd dat nog niemand, of bijna niemand, vragen stelde bij onze gehaktbal. Of dat we nog optimistisch waren over de multiculturele samenleving. Inmiddels staan overal politici op die beloven dat zij ervoor kunnen zorgen dat alles hetzelfde kan blijven. Ilya Pfeijffer in *Grand Hotel Europa* schetst provocerend hoe Europa zich blind staart op haar verleden: "Het is een verleidelijke gedachte dat de oplossing voor de problemen van vandaag gelegen is in het terugdraaien van de klokken naar een dag dat die problemen nog niet bestonden. Dat is de lokroep van het rechtspopulisme. We moeten onze grenzen sluiten, onze lieve, oude munt herinvoeren, kerkklokken laten beieren en moskeeën sluiten, het volkslied zingen en ons vroegere fatsoen van zolder halen en oppoetsen tot een glanzend baken in de duisteren nacht. Dat deze nostalgische boodschap massaal weerklank vindt in heel Europa, is een veeg teken. Als een significant en groeiend deel van de bevolking bereid is te geloven dat vroeger alles beter was, kunnen we met recht spreken van een oud en moe geworden continent, dat als een bejaarde voor zich uitstaart zonder nog iets van de toekomst te verwachten" (p. 101). En dus lezen we vandaag over Lot.

2.

Lot die aanvankelijk samen optrekt met zijn oom Abram, maar ze gaan uit elkaar en Lot kiest ervoor om in Sodom te gaan wonen. Van Sodom wordt op dat punt in het verhaal al gelijk gezegd dat de mensen er slecht zijn en nu wordt duidelijk dat God daar een einde aan zal maken. Wat daar gebeurt, dat kan en mag niet meer verder zo. Wat gebeurt daar dan? In het boek Ezechiël, een profetisch orakel gericht tot Jeruzalem, lezen we: 'Dit was de ongerechtigheid van je zuster Sodom: in trots, overdaad en zorgeloze rust leefde zij met haar dochters, zonder de ellendige en de arme te ondersteunen' (Ezechiël 16:49). Sodom is het beeld van een samenleving die ten onder gaat aan onverschilligheid ten opzichte van wie het moeilijk heeft, aan een gebrek aan solidariteit, aan vreemdelingenhaat en geweld. Zo'n samenleving heeft geen toekomst, zegt dit verhaal. Ondersteboven gaat het. NBV vertaalt de laatste verzen uit het Hebreeuws met 'God vernietigde Sodom en Gomorra – en de hele vallei, met alle inwoners...' etc. Maar de vertaling van Huub en Alex heeft het, net als de Herziene Statenvertaling trouwens, over ondersteboven keren. Daar klinkt voor mij in door: God keert het om daar. De eersten moeten de laatsten worden en andersom. Zo iets. Maar zover is het nog niet.

3.

Op een dag nodigt Lot twee vreemdelingen uit om bij hem te overnachten. Dat wekt de woede van de inwoners van Sodom. Met dat Lot zich niet aan hun mores conformeert, wordt hij weggezet als vreemdeling en wordt hij zelf ook aangevallen. Zo kan dat gaan, ook vandaag. Je dacht erbij te horen maar er gebeurt iets en bam, de wereld om je heen kijkt met andere ogen naar je. Na 9-11 veranderden Turkse en Marokkaanse Nederlanders in veel autochtone ogen in moslims en moslims veranderden in de perceptie in potentiële terroristen. In hun terugblik schetsten kranten en tijdschriften een Europa dat polariseerde, met name ook op het thema van immigratie. In Nederland waren er handen te over van mensen die zich meldden om bij AZC's vrijwilligerswerk te doen. Maar er was tegelijkertijd een andere groep mensen zich steeds nadrukkelijker verzetten tegen immigratie. Groepen die niet met elkaar in gesprek leken te komen.

4.

Lot wordt door God gewaarschuwd: vertrek uit deze stad, want anders word je samen met haar weggevaagd. Toch kan Lot Sodom maar moeilijk loslaten. Zijn gasten moeten hem, met zijn vrouw en kinderen, de stad uitslepen. Waarom aarzelt Lot in hemelsnaam?? Zo meteen gaat de hele boel ondersteboven. Wegwezen! Toch? Of is het bij nader inzien niet erg herkenbaar... Hoe moeilijk is het om de manier van leven waar je mee vergroeid bent geraakt, los te laten. Zelfs als je voelt dat het anders zou moeten. Zelfs als je weet dat het niet zo kan blijven. Dat ook jij moet veranderen als we deze aarde willen behouden voor toekomstige generaties. Dat we onze economie, onze politieke structuren grondig moeten hervormen als we echt gerechtigheid nastreven. Ook daarover leken de terug-en-voortuitblikkers (althans diegenen in mijn bubbel... dat geef ik grif toe) het eens: we hebben geen keus. We zullen langgekoesterde zekerheden moeten loslaten en onszelf opnieuw moeten uitvinden.

5.

Kijk niet om, klinkt de waarschuwing. Het is een bekend motief. Heeft u het verhaal over Orpheus op het netvlies? Hij wil zijn geliefde Euridyce terughalen uit de onderwereld en mag haar meenemen onder de voorwaarde dat hij niet omkijkt. Hij moet erop vertrouwen dat ze hem zal volgen, anders zal hij haar alsnog verliezen aan de dood.

Niet omkijken! Wat wil dat motief ons zeggen? Natuurlijk is er niks mis met omkijken. Met weemoed denken aan wat geweest is of – als dat van toepassing is – leren van fouten die gemaakt zijn. Maar het kan gebeuren dat omkijken je vasthoudt. Dat het je stilzet. Dat je gewoon niet meer weet hoe het anders zou kunnen. Alle verbeeldingskracht weggeslagen en geen toekomst meer. Het verhaal over de vrouw van Lot is geen verhaal over een God die omkijken bestraft, maar een beschrijving van wat kan gebeuren als je – in de woorden van een hier bekend lied – 'blijft staren op wat vroeger was'.

6.

Dat verhaal herkennen we maatschappelijk. Maar het is ook een ervaring die we persoonlijk kunnen tegenkomen. Verlies kan ons stilzetten bijvoorbeeld. Verlies van mensen. Maar ook het moeten loslaten van bepaalde verwachtingen die we hadden, hoop die we koesterden.

En dat mag ook – stilgezet worden. Dat kan soms niet anders. Maar er komt een moment dat je ook weer vooruit moet kijken.

Wat als terug niet meer kan. Kun je dan verder?

7.

Soms rukt een ander je los. In het verhaal over Lot vinden we het beeld van die mannen, die Lot bij de hand grijpen. Het staat er heel nadrukkelijk: de mannen grepen zijn hand, en de hand van zijn vrouw, en de hand van zijn twee dochters. Soms gebeurt dat zo: iemand zegt iets, schrijft iets, maakt iets – en opent daarmee je ogen voor mogelijkheden die je daarvoor niet zag.

Claudia de Breij zei dit jaar bij de Oudejaarsconference: je hebt mensen nodig die voorop durven lopen. Een voorhoede die het ervoor over heeft om uitgekotst te worden (niet haar woorden) en zo de discussie aan te zwengelen. Ze vroeg die voorhoede vervolgens wel om ook om een beetje geduld te hebben met de middenmoot. Immers, die heeft soms even tijd nodig om wakker te worden. Het is makkelijk elkaar te veroordelen, maar de vraag voor de komende jaren blijft: zijn we in staat het gesprek te organiseren over wat áchter de discussies over tradities en verandering schuilgaat? Waar zijn we bang voor? Wat hopen we?

8.

Het lied dat we zo zingen, vertelt over de uittocht uit Egypte. *Vroeg in de morgen zijn wij gegaan, een keer.* Maar die 'wij' zijn net zo goed Lot en zijn familie. Ze gingen op weg *omdat het moest en (omdat) blijven niet meer kon*, zingt het lied. En díe "wij", dat zijn wij ook. Wij – in onze poging om los te komen uit wat ons vasthoudt. Wat dat voor elk van ons ook mag zijn. *Wij zagen niets*, zingen we zo. Want wat er komt, weten we niet. Wat weten we wel? We vertellen een oud verhaal door, over mensen die zoeken naar een wereld van Ik-zal-er-zijn, van samen optrekken en elkaar dragen als dat nodig is. Dat verhaal vraagt vertrouwen. Geloof, zo je wilt. Geloof dat er nog kansen zijn om het tij te keren. Geloof dat je ondanks verdriet of angst wél op weg kunt gaan, zelfs als je niet precies weet waar je uitkomt. Met de verhalen die we elkaar doorvertellen proberen we dat geloof levend te houden. We vertellen het. En we zingen het:

*Vroeg in de morgen, donker was het nog,
zijn wij gegaan, een keer.
Wij zagen niets. Jij riep: 'Ik zal er zijn'.*

*Om wat wij hoorden (maar wat hoorden wij?)
om wat op vrijheid leek,
omdat het moest en blijven niet meer kon*

*zijn wij gegaan,
om liefde over alle grenzen heen.
De weerklank van wat woorden in ons hart.*

*Een slingerende stoet naar goed wijd land.
Een eeuwenlang smal pad.
Een ademtocht, de route van het licht.*